

загального гармонійного виховання; виховання української молоді в спортових організаціях із лицарсько-бойовим наставленням повинно бути короною повного фізичного виховання” [8: 258-259]. Велику увагу звертали на протиалкогольне й протинікотинове виховання шкільної молоді як важливий засіб для її духового, фізичного й етично-морального розвитку.

Аналіз джерельної бази уможливорює висновок про те, що виховання здорового способу життя посідало особливе місце в педагогічних ідеях західноукраїнських учених міжвоєнної доби ХХ ст., що європейські педагогічні ідеї “живили” освітню систему Західної України, яка геополітично була більш вигідно розташована, ніж інші українські землі. Можна говорити і про паралелізм у поглядах тодішніх європейських, радянських та західноукраїнських учених у контексті виховання здорового способу життя. У їхніх міркуваннях було багато спільного щодо форм, методів, принципів означеного виховання. Проте, як свідчить аналіз джерел, західноукраїнські педагоги наголошували на широкому використанні у цьому процесі народних ідеалів виховання здорового способу життя молоді, яке має ґрунтуватися на національній ідеї та може стати предметом подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзерович Ю. Педагогіка. – Львів: Накл. Греко-католической Академії, 1937. – 240 с.
2. Макаренко А.С. Операционный план педагогической работы трудовой коммуны имени Ф.Э.Дзержинского. – Пед.соч.: В 8-ми т.; Т.8. – М., 1986. – С.130-145.
3. Наука ручныхъ работъ для хлопцевъ и си педагогичне значене (Післе Іосифа Урбана) // Учитель. – 1890. – Ч.12. – С.181-187.
4. Оржеховська В. Проблеми превентивного виховання неповнолітніх // Початкова школа. – 1998. – №4. – С.4-6.
5. Періодика Західної України 20 – 30-х рр. ХХ ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1998. – Т.1. – 328 с.
6. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. – Львів: Накладом товариства “Рідна школа”, 1938. – 249 с.
7. Про типові навчальні плани початкової школи: Наказ МОН України №682 від 29.11.2005 // Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі / Упорядник Юрченко Наталія Федорівна. – Х.: Вид.група “Основа”, 2006. – С.168-175.
8. Резолюції і постанови Першого Українського Педагогічного З’їзду // Шлях виховання і навчання. – 1935. – Ч.4. – С. 254-261.
9. Савчук Б. Український Пласт. 1911 – 1939. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 264 с.
10. Франко П. Прогульки і таборування // Шлях виховання і навчання. – 1937. – Ч.1. – С.21-24.
11. Франко П. Фізичне виховання в народніх школах І-го ступеня // Шлях виховання і навчання. – 1937. – Ч.1. – С.14-21.
12. Юцишин І. Дороговкази нашого виховання (Докінчення) // Шлях виховання і навчання. – 1938. – Ч.4. – С.224-236.
13. Юцишин І. О моральнім вихованю молодежи // Учитель. – 1907. – Ч.21 і 22. – С.305-316.

УДК 37.035.3

Н.В. Слюсаренко

КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У статті на основі аналізу наукових джерел розглянуто трактування понять “праця”, “труд”, “трудове виховання”, “трудове навчання”, “трудова підготовка”.

In article on the basis of the analysis of scientific sources the explanation of concepts “work”, “labour education”, labour training”, “labour preparation “are considered.

В останні десятиріччя значну частину наукових досліджень присвячено трудовій підготовці підростаючого покоління. Це закономірно, оскільки від вирішення даної проблеми залежить не лише гармонійний розвиток юних, а й наше майбутнє. Ураховуючи вищезазначене, вчені намагаються всебічно вивчити проблему та окреслити шляхи її розв'язання. З цією метою вони вивчають історичний досвід, аналізують та оцінюють його, намагаються віднайти раціональні зерна в сьогоденні, спрогнозувати майбутнє. Результатом стала значна кількість наукових робіт, пов'язаних з різними аспектами трудової підготовки особистості. Це дослідження А.Вихруща, С.Дем'янчука, М.Левківського, Г.Левченка, В.Мадзігона, С.Мазуренко, Є.Павлютенкова, В.Сидоренка, Г.Терещука, Д.Тхоржевського, Б.Федоришина, М.Янцура та ін. У них поміж іншого зустрічаємо тлумачення різноманітних понять, на яких науковці зосереджують особливу увагу.

Разом із тим окремі поняття (наприклад: “праця”, “труд”, “трудове виховання”, “трудове навчання”, “трудова підготовка” та ін.) потребують більш детального роз'яснення, що і стало метою даної публікації.

Передусім зауважимо, що будь-яка сфера життєдіяльності людини має свою лексику. Це необхідне для того, щоб певною мірою уніфікувати категорійно-поняттєвий (або поняттєво-термінологічний) апарат даної сфери, представити його якомога більш чіткими дефініціями, поняттями, категоріями. Значну частину з них зібрано в окремі словники, інші (в тому числі терміни, пов'язані з трудовою підготовкою) включено в педагогічні енциклопедії та словники, підручники та посібники, а також, як сказано вище, знаходимо в роботах науковців.

Так, своє трактування понять “праця” та “труд” подають В.Даль, А.Макаренко, К.Маркс, К.Ушинський та ін. (див. таблицю 1). При цьому у визначенні кожного вченого наявні найсуттєвіші ознаки даного процесу.

Таблиця 1.

Визначення понять “праця”, “труд” в наукових джерелах

Автор	Джерело	Визначення поняття
1	2	3
Праця		
Ушинський К.	Праця в її психічному і виховному значенні // Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Редкол.: В.Н.Столетов (пред.) и др. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. Теоретические проблемы педагогики / Сост. и подгот. к печати Э.Д.Днепров; Под ред. А.И.Пискунова (отв. ред.) и др. – С. 107.	Вільна і погоджена з християнською моральністю діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної необхідності її для досягнення тієї чи іншої істинно людської мети в житті.
Макаренко А.	Макаренко А.С. Избранные произведения: В 3-х т. / Редкол.: М.Д.Ярмаченко (пред.) и др. – Изд. 2-е, испр. и доп. – К.: Рад. школа, 1985. – Т.3. – С. 399.	Основа людського життя, благополуччя людського життя і культури.
Маркс К.	Короткий філософський словник / Під ред. М.Розенталя і П.Юдіна (переклад з російського третього видання, переробленого і доповненого). – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1952. – С. 391.	Процес, що відбувається між людиною і природою, процес, в якому людина своєю власною діяльністю опосереднює, регулює і контролює обмін речовин між собою і природою.

1	2	3
Яременко В., Сліпушко О.	Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В.Яременко, О.Сліпушко: В 3 т. – К.: Видавництво “АКОНІТ”, 2005. – Т.2. – С. 866.	Діяльність людини; сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії і мають своїм призначенням створення матеріальних та духовних цінностей.
Коджаспірова Г., Коджаспіров А.	Коджаспірова Г.М., Коджаспіров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКТ “МарТ”; Ростов-н-Д: Издательский центр “МарТ”, 2005. – С.357-358.	Фундаментальний вид діяльності людини, спрямований на зміну та пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб; цілеспрямована діяльність людини, яка потребує розумового та фізичного напруження.
Труд		
Даль В.	Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – Т.4. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – С. 260.	Праця, заняття, справа, справа; усе, що потребує зусиль, старання та турботи; усіляке напруження тілесних або розумових сил; усе, що стомлює.
Яременко В., Сліпушко О.	Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В.Яременко, О.Сліпушко: В 3 т. – К.: Видавництво “АКОНІТ”, 2005. – Т.3. – С. 576.	Праця людини, що вимагає великої затрати фізичної або розумової енергії.
Міжеріков В.А.	Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов-н-Д.: Изд-во “Феникс”, 1998. – С. 442.	Доцільна діяльність людей, спрямована на створення споживчих вартостей; один із основних видів активності людини поряд з грою, навчанням, спілкуванням.

Поняття “праця” та “труд” є тотожними. У перекладі з російської мови труд – це праця або робота, а праця – це робота або труд. В українській мові наявні обидва слова, які в Новому тлумачному словнику [7] та в інших виданнях трактують аналогічно одне одному.

Термін “труд” пояснюють як працю людини, що вимагає великої затрати фізичної або розумової енергії [7: 576]. Під ним також розуміють працю, заняття, вправу, справу – все, що потребує зусиль, старання та турботи, усілякого напруження тілесних або розумових сил [3: 260]. Як бачимо, одні науковці вважають трудом те, що вимагає великої затрати фізичної або розумової енергії, а інші – усіляке напруження тілесних або розумових сил.

Певні розбіжності наявні також у трактуванні поняття “праця”. На думку вчених це: “вільна і погоджена з християнською моральністю діяльність людини”; “основа людського життя, благополуччя людського життя і культури”; “процес, в якому людина своєю власною діяльністю опосереднює, регулює і контролює обмін речовин між собою і природою”; “сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії і мають своїм призначенням створення матеріальних та духовних цінностей”; “цілеспрямована діяльність людини, яка потребує розумового та фізичного напруження” та ін. [4-7; 13].

По-різному підходять науковці і до визначення понять “трудова виховання”, “трудова навчання” (див. таблиці 2-3). Так, на думку С.Гончаренка, І.Каїрова та ін., трудова виховання – це система виховних впливів, яка передбачає залучення дітей та юнацтва до трудової діяльності з метою їхнього розвитку [1; 8].

Визначення поняття “трудове виховання” в наукових джерелах

Автор	Джерело	Визначення поняття
Гончаренко С.	Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 335.	Система виховних впливів, яка передбачає залучення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку до трудової діяльності.
Коджаспірова Г., Коджаспіров А.	Коджаспірова Г.М., Коджаспіров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКТ “МарТ”; Ростов-н-Д.: Издательский центр “МарТ”, 2005. – С. 42.	Цілеспрямована спільна діяльність вихователя та вихованців, спрямована на розвиток загальнотрудових умінь і здібностей, психологічної готовності до праці, формування відповідального ставлення до праці та її результату (продукту), на свідомий вибір професії.
Каіров І., Гончарова Н., Казьміна Н. та ін.	Педагогический словарь / Под ред. И.А.Каирова (гл. ред.), Н.К.Гончарова, Н.Д.Казьмина и др.: В 2-х т. – Т.2. – М.: Изд-во АПН, 1960. – С.494.	Система виховних впливів, яка передбачає залучення дітей та юнацтва з метою їхнього розвитку до трудової діяльності.
Каіров І. та ін.	Педагогическая энциклопедия: В 4-х томах / Под ред. И.А.Каирова. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – Т. 4. – С. 308.	Цілеспрямований процес формування у дітей та юнацтва комуністичного ставлення до праці; одна з найважливіших складових комуністичного виховання підростаючого покоління.
Міжеріков В.	Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов-н-Д.: Изд-во “Феникс”, 1998. – С. 442-443.	Виховання свідомого ставлення та нахилів (схильності) до праці як основної життєвої потреби через формування звички до праці шляхом включення особистості в активну трудову діяльність та такої організації цієї діяльності, яка сприяла б формуванню задоволеності її процесом і результатом.
Мадзігон В.	Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – С. 451.	Невід’ємна складова частина виховання підростаючого покоління, система педагогічного впливу, спрямованого на формування в учнів позитивного ставлення до праці як основи людського існування.
Фіцула М.	Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – С. 278.	Процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Г.Коджаспірова, А.Коджаспіров та ін. під трудовим вихованням розуміють цілеспрямовану спільну діяльність вихователя та вихованців, спрямовану на розвиток загальнотрудових умінь і здібностей, психологічної готовності до праці, формування відповідального ставлення до праці та її результату (продукту), на свідомий вибір професії [4: 42].

В.Мадзігон вважає, що це невід'ємна складова виховання підростаючого покоління, система педагогічного впливу, спрямованого на формування в учнів позитивного ставлення до праці як основи людського існування [10: 451].

Трактуючи поняття “трудове виховання”, науковці майже завжди вказують на завдання цього напрямку виховної діяльності та шляхи його здійснення. Серед завдань називають наступні:

- розвиток загальнотрудових умінь і здібностей, психологічної готовності до праці, формування відповідального ставлення до праці та її результату (продукту), свідомий вибір професії;
- виховання любові та поваги до праці, готовності виконувати будь-яку корисну для суспільства роботу, здатності сприймати інтереси колективу як свої, сумлінно і творчо ставитися до вирішення трудових задач;
- виховання свідомого ставлення та нахилів (схильності) до праці як основної життєвої потреби через формування звички до праці шляхом включення особистості в активну трудову діяльність та такої організації цієї діяльності, яка сприяла б формуванню задоволеності її процесом і результатом;
- формування потреби у праці як риси характеру особистості та ін. [9-11].

До них варто додати ще одне завдання, про яке згадує Ю.Грицай, окреслюючи коло педагогічних проблем, пов'язаних із трудовим вихованням підростаючого покоління, а саме: “збереження та підтримання авторитету чесної праці як основного засобу в досягненні життєвого успіху” [2: 419].

Названі завдання мають бути реалізовані у процесі вивчення загальноосвітніх предметів гуманітарного і природничо-математичного циклів, на заняттях трудового навчання в навчально-виробничих майстернях, під час роботи учнів на промислових та сільськогосподарських підприємствах, при виконанні ними різноманітних доручень, а також у процесі самообслуговування, суспільно корисної праці, позакласної та позашкільної роботи, в родині, у професійній освіті тощо [1; 4; 8; 14].

Як бачимо одним із шляхів трудового виховання є трудове навчання. Зазначене є закономірним, адже це дві сторони єдиного процесу підготовки школярів до трудової діяльності або трудової підготовки.

Термін “трудове навчання” позначає невід'ємну складову системи трудового виховання, яку можна розглядати в двох іпостасях:

- 1) важлива складова виховання дітей, підготовки їх до життя, самостійної продуктивної праці;
- 2) навчальний предмет загальноосвітніх і спеціальних шкіл, який виступає однією з найважливіших складових частин системи політехнічної освіти і трудового виховання учнів [1: 335].

Саме так пояснює цей термін більшість учених (див. таблицю 3).

Основною метою трудового навчання, як зазначає С.Гончаренко, є вироблення в учнів психологічної готовності до праці [1: 335]. Названа мета має посідати чільне місце і в процесі трудового виховання, і в ході трудової підготовки в цілому, оскільки, як дозволяє стверджувати узагальнення матеріалів даної статті, під трудовою підготовкою слід розуміти психологічну і практичну підготовку учнів до праці, що поєднує повідомлення їм у процесі трудового навчання та виховання необхідного для їхньої подальшої трудової діяльності запасу знань, формування у них навичок та звички виконання трудових дій, бажання та потреби працювати, виховання любові до праці тощо. Ефективність трудової підготовки

залежить від того, яке місце в житті людини посідає праця, а також від своєчасного та цілеспрямованого трудового виховання та навчання підростаючого покоління.

Таблиця 3.

Визначення поняття “трудове навчання” в наукових джерелах

Автор	Джерело	Визначення поняття
Гончаренко С.	Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 335.	1. Важлива складова виховання дітей, підготовки їх до життя, самостійної продуктивної праці. 2. Навчальний предмет загальноосвітніх і спеціальних шкіл, який виступає однією з найважливіших складових частин системи політехнічної освіти і трудового виховання учнів.
Каіров І. та ін.	Педагогическая энциклопедия: В 4-х томах / Под ред. И.А.Каирова. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – Т. 4. – С. 313.	Навчальний предмет, який є однією з найважливіших складових системи політехнічного навчання та трудового виховання учнів.
Мадзігон В.	Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Пед. думка, 2001. – С. 451.	1. Навчальний предмет, що є складовою частиною системи політехнічної освіти та трудового виховання підростаючих поколінь. 2. Педагогічно організована система закріплення загальноосвітніх знань учнів і формування в них умінь та навичок застосовувати їх у житті, практичній діяльності.
Тхоржевський Д.	Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання: Підручник: В 3-ч. – К.: РННЦ „ДНІТ”, 2000. – Ч.І. – С. 7.	1. Навчальний предмет, який передбачається шкільним навчальним планом, тобто дидактично обгрунтовану систему знань, умінь та навичок, відібраних з відповідних галузей науки для вивчення в навчальному закладі. 2. Процес передавання та засвоєння відповідних знань, умінь та навичок і способів пізнавальної діяльності людини, центральне місце в якому займають методи та організаційні форми навчання.
Фіцула М.	Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – С. 279.	Складова системи трудового виховання.

І назагал зауважимо, що категорійно-поняттєвий апарат проблеми трудової підготовки підростаючого покоління потребує подальшого дослідження, уточнення та впорядкування, адже окремі поняття (наприклад, термін “трудова підготовка”) недивлячись на досить широке застосування не знайшли належного висвітлення на сторінках психолого-педагогічної та довідкової літератури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во “Гліон”. – 564 с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – Т.4. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 576 с.
4. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКТ “МарТ”; Ростов-н-Д.: Издательский центр “МарТ”, 2005. – 448 с.
5. Короткий філософський словник / Під ред. М.Розенталя і П.Юдіна (переклад з російського третього видання, переробленого і доповненого). – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1952. – 586 с.
6. Макаренко А.С. Трудовое воспитание. Вст. статья Л.Ю.Гордина. – Мн.: “Народная асвыта”, 1977. – 256 с.
7. Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В.Яременко, О.Сліпушко: В 3 т. – К.: Видавництво “АКОНІТ”, 2005. – Т.1-3. – 926 с.
8. Педагогический словарь / Под ред. И.А.Каирова (гл. ред.), Н.К.Гончарова, Н.Д.Казьмина и др.: В 2-х т. – Т.2. – М.: Из-дво АПН, 1960. – 766 с.
9. Педагогическая энциклопедия: В 4-х томах / Под ред. И.А.Каирова. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – Т. 4. – 912 столб.
10. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – 516 с.
11. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов-н-Д.: Изд-во “Феникс”, 1998. – 544 с.
12. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання: Підручник: В 3-х ч. – К.: РННЦ „ДІНІТ”, 2000. – Ч.І. – 248 с.
13. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні // Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Редкол.: В.Н.Столетов (пред.) и др. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. Теоретические проблемы педагогики / Сост. и подгот. к печати Э.Д.Днепров; Под ред. А.И.Пискунова (отв. ред.) и др. – 488 с.
14. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 528 с.

УДК 37.015.2:371.383(477.7)

А.Ф. Форостян

МЕТОДИЧНА Й НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ЛІТЕРАТУРА З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Статтю присвячено методичній та науково-педагогічній літературі з історії розвитку естетичного виховання в навчальних закладах Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

The article is dedicated to methodical and scientific pedagogical literature on the history of aesthetic education development in educational institutions of the South of Ukraine of the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century.

У нинішніх умовах розвитку академічної педагогічної науки та масової історичної свідомості в Україні соціальний статус і функції історіографії суттєво змінилися. Вона суттєво впливає не лише на наукову, пізнавальну, а й дещо ширшу – соціокультурну сферу.

Насамперед, історіографія виступає засобом творення національної свідомості. Повернення до науковообігу незаслужено забутої спадщини діячів науки і культури, усвідомлення суб'єктивності тлумачення світового наукового досвіду, сучасні історико-